

Οι Βάσεις των Ανταγωνιστικών Εξοπλισμών Ελλάδας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1833-1866

Ιωάννης Νιούτσικος και Ιωάννης Μπόγρης

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα μελέτη συνδυάζει τις πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές, και διπλωματικές πτυχές της πολεμικής προπαρασκευής, προκειμένου να εντοπίσει τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και για να καθορίσει τη συσχέτιση μεταξύ των ανταγωνιστικών εξοπλισμών και του ξεσπάσματος ενόπλων αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη κατά την περίοδο 1833-1866. Αναφορικά με τα εξοπλιστικά κίνητρα και με βάση το θεωρητικό πλαίσιο των Buzan και Herring, το άρθρο καταδεικνύει ότι οι εξοπλισμοί της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή οφείλονταν στο συνδυασμό των κινήτρων της τεχνολογικής επιταγής και της εσωτερικής πολιτικής. Η μελέτη επίσης αναδεικνύει τον ρόλο της αποτροπής και της διεθνούς παρέμβασης, ως ερμηνευτικούς παράγοντες της απουσίας ανοικτού πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ως παραγόντων που οδήγησαν στο ξέσπασμα ενόπλων αντιπαραθέσεων με τη μορφή αντάρτικων εξεγέρσεων κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Λέξεις κλειδιά: Ελλάδα, Οθωμανική Αυτοκρατορία, ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί, πολεμική προπαρασκευή, πολεμική ετοιμότητα, ένοπλη αντιπαραθεση.

Σκοπός

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εντοπίσει τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο 1833-1866, υιοθετώντας το θεωρητικό πλαίσιο των Buzan και Herring. Επιπρόσθετα, η παρούσα μελέτη στοχεύει στον καθορισμό της συσχέτισης μεταξύ των ανταγωνιστικών εξοπλισμών και του ξεσπάσματος ενόπλων αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη κατά την υπό εξέταση περίοδο με βάση τη θεωρία διεθνών σχέσεων.

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης που οδήγησε στην έξωση του βασιλιά Όθωνα στις 12 Οκτωβρίου 1862, λεηλατήθηκαν από το πλήθος αποθήκες οπλισμού, στις οποίες ανακαλύφθηκε αποθηκευμένο πολεμικό υλικό που επαρκούσε για τον εξοπλισμό στρατού

50.000 ανδρών. Ο εξοπλισμός αυτός αποτελούνταν κυρίως από παλαιά τυφέκια με σύστημα πυροδοτήσεως με πυριτόλιθο, τα οποία είχαν μετατραπεί σε κρουστικά. Σε ορισμένα από τα τυφέκια μάλιστα, το οπλοστάσιο του Ναυπλίου είχε αντικαταστήσει τις λείες με αυλακωτές κάννες.¹ Λαμβάνοντας υπόψιν πως ο Ελληνικός Στρατός έως το 1878 δεν ξεπέρασε ποτέ τους 15.000 άνδρες,² το γεγονός αυτό αποκτά εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς σύμφωνα με τους Σαζανίδη και Βογιατζή αποτελεί ένδειξη πως ο Όθωνας αποθήκευε και εκσυγχρόνιζε πολεμικό υλικό για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας.³

Η εποχή του Όθωνα έχει προσελκύσει λιγότερο το ενδιαφέρον των μελετητών των ελληνοτουρκικών σχέσεων σε σύγκριση με την περίοδο της Επανάστασης που προηγήθηκε, αλλά και συγκριτικά με την περίοδο της σοβαρής αντιπαλότητας μεταξύ των δύο κρατών που ακολούθησε και διήρκεσε από το 1866 έως το 1924. Παρά το γεγονός ότι με βάση τη μεθοδολογία των Goertz, Diehl και Balas η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από ήσσονα αντιπαλότητα στις σχέσεις Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε αυτή την περίοδο δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις προκειμένου να κάνουν την εμφάνισή τους φαινόμενα που χαρακτηρίζουν έκτοτε την αλληλεπίδραση των δύο κρατών.⁴

Ένα σημαντικό τέτοιο φαινόμενο αποτελούν οι ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην πρόσφατη μελέτη τους, οι Νιούτσικος, Τραυλός και Δασκαλοπούλου εντόπισαν στατιστικές ενδείξεις για την ύπαρξη μιας περιόδου συντρεχουσών αυξήσεων των στρατιωτικών δαπανών της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μεταξύ των ετών 1855 και 1863. Όπως τονίζουν οι ίδιοι μελετητές, μια περίοδος στατιστικής αύξησης στρατιωτικών δαπανών δεν σημαίνει απαραίτητα την ύπαρξη ενός εξοπλιστικού ανταγωνισμού. Επομένως απαιτείται η ανάλυση της περιόδου με τα μεθοδολογικά εργαλεία της ιστορίας, των διεθνών σχέσεων και της στρατηγικής προκειμένου η μελέτη του εξοπλιστικού φαινομένου να είναι ολοκληρωμένη.⁵

¹ Χρήστος Ζ. Σαζανίδης, *Τα όπλα των Ελλήνων: μια ιστορική μελέτη του φορητού οπλισμού των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, των σωμάτων ασφαλείας και αντάρτικων σωμάτων (1821-1922)* (Θεσσαλονίκη: χ.ε., 1995), 38, Dimitris Vogiatzis, "Armed Conflict and Military Technology in Greece (1864-1949)", in *Zapisi: The Historical Archives of Pozarevac Yearbook*, Year VI, No. 6, (2017), 94-112, 95.

² Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} Αιώνα* (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009), Τόμος Α, Μέρος 2^ο, 149-87, 149.

³ Σαζανίδης, *Τα όπλα των Ελλήνων*, 38, Vogiatzis, "Armed Conflict and Military Technology in Greece", 95.

⁴ Ιωάννης Πετρόπουλος και Αικατερίνη Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος 1833-1862», στο Ιωάννης Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών και Παραπολιτικά Εκδόσεις, 2015), Τόμος 30, 10-24, 10. Για τον καθορισμό των περιόδων αντιπαλότητας μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας/Τουρκίας υιοθετείται η έννοια της αντιπαλότητας η οποία ορίστηκε μέσω ποσοτικών στοιχείων από τους Goertz και Diehl ως Διακρατική Αντιπαλότητα και μέσω ποιοτικών εκτιμήσεων από τους Thomson, Colaresi και Rasler ως Στρατηγική Αντιπαλότητα, δείτε Paul F. Diehl and Gary Goertz, *War and Peace in International Rivalry* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2001), Michael P. Colaresi, Karen Rasler, and William R. Thompson, *Strategic Rivalries in World Politics: Position, Space and Conflict Escalation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), και ειδικά το Gary Goertz, Paul F. Diehl and Alexander Balas, *The Puzzle of Peace: The Evolution of Peace in the International System* (Oxford: Oxford University Press, 2016). Για την περιοδολόγηση της αντιπαλότητας μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας/Τουρκίας βάσει της ανωτέρω έννοιας δείτε Ioannis Nioutsikos, Konstantinos Travlos, Magdalini Daskalopoulou, "Breaking the Stalemate in the Study of the Relationship of Mutual Military Buildups, Arms Races, and Militarized Disputes: The Greece-Turkey/Ottoman Empire Cases", *All Azimuth*, Vol. 12, No. 2 (2023), 175-94.

⁵ Nioutsikos, Travlos, Daskalopoulou, "Breaking the Stalemate in the Study of the Relationship of Mutual Military Buildups, Arms Races, and Militarized Disputes". Συγκεκριμένα, όταν υπολογίζουν αυξήσεις με βάση τις κατά κεφαλήν στρατιωτικές δαπάνες με περίοδο εστίασης την τριετία εντοπίζουν μια τέτοια περίοδο μεταξύ 1855-1861. Όταν χρησιμοποιούν πενταετή περίοδο εστίασης εντοπίζουν μια περίοδο αύξησης των

Το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα μπορεί να θεωρηθεί ως μια αχαρτογράφητη περίοδος αναφορικά με τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς των δύο κρατών, όμως οι πρώτες απόπειρες δημιουργίας σύγχρονων ενόπλων δυνάμεων στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία πραγματοποιήθηκαν ακριβώς σε αυτή την περίοδο. Συγκεκριμένα, ο κυρίαρχος εξωτερικός στόχος του σύγχρονου ελληνικού κράτους αμέσως μετά τη γέννησή του ήταν η απελευθέρωση των εδαφών της οθωμανικής επικράτειας στα οποία κατοικούσαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί.⁶ Καθώς το κυριότερο μέσο για την επίτευξη του σκοπού αυτού αποτέλεσε η ένοπλη ισχύς, η απόκτηση σύγχρονου πολεμικού υλικού, όπως και η οργάνωση και η εκπαίδευση τακτικού στρατεύματος ήταν επιτακτικές ανάγκες. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον William Hale, «το διογκούμενο κύμα των βαλκανικών εθνικισμών και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων με αυτούς» αποτελούσε τη μεγαλύτερη απειλή για την ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία,⁷ η οποία βρισκόταν αντιμέτωπη με εδαφικό ακρωτηριασμό. Η ίδια η ελληνική ανεξαρτησία μάλιστα αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη απώλεια εδαφών για την Οθωμανική Αυτοκρατορία,⁸ και προκάλεσε ανησυχία στην κρατική της διοίκηση καθώς κατέδειξε την παρακμή του οθωμανικού στρατού.⁹ Η διατήρηση λοιπόν και η υπεράσπιση της αυτοκρατορίας στην εποχή του σύγχρονου πολέμου, όπως επεσήμανε ο M. Şükrü Hanioğlu, «απαιτούσε ένα μεγάλο και επαγγελματικό στρατό και ναυτικό εξοπλισμένο με προηγμένο οπλισμό».¹⁰ Επιπρόσθετα, από την εποχή της βασιλείας του Όθωνα έως και την αφετηρία της βασιλείας του Γεωργίου του Α', καταγράφονται και οι πρώτες, έστω και χαμηλής έντασης, ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών από την εποχή της Ελληνικής Επανάστασης. Επομένως, η Ελλάδα και η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την περίοδο αυτή προσφέρονται ως περίπτωση για τη μελέτη των ανταγωνιστικών εξοπλισμών, αλλά και της σχέσης μεταξύ των τελευταίων και του ξεσπάσματος ενόπλων αντιπαραθέσεων.

Το παρόν άρθρο εξετάζει την ελληνική και την οθωμανική ιστορία από το 1830 έως το 1866, προκειμένου να εντοπίσει τους παράγοντες που γεννούν ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς και για να εξηγήσει τη σχέση μεταξύ ανταγωνιστικών εξοπλισμών και ενόπλων αντιπαραθέσεων. Σχετικά με τους παράγοντες που οδηγούν σε εξοπλισμούς, η παρούσα μελέτη υιοθετεί το θεωρητικό πλαίσιο των Barry Buzan και Eric Herring, το οποίο αποτελείται από τρία μη αλληλοαποκλειόμενα μοντέλα.¹¹ Το πρώτο μοντέλο είναι αυτό της

κατά κεφαλήν στρατιωτικών δαπανών τα έτη 1859-1863. Τέλος, όταν χρησιμοποιούν ως βάση τις στρατιωτικές δαπάνες, η περίοδος συντρεχουσών αυξήσεων εντοπίζεται ανάμεσα στα έτη 1859 και 1861.

⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», *Αεροπορική Επιθεώρηση*, Τεύχος 53 (Ιούλιος 1997), 42-53, 47.

⁷ William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, 2nd Edition (London and Portland, OR: Frank Cass, 2002), 31.

⁸ Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*, 8η Έκδοση (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2014), 357.

⁹ Βαγγέλης Κεχριώτης, «Ρέκβιεμ για την Οθωμανική Αυτοκρατορία», στο Κατερίνα Γαρδίκι, Βαγγέλης Κεχριώτης, Χρήστος Λούκος, Χρήστος Λυριντζής, Νίκη Μαρωνίτη, *Η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19^ο αιώνα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 2008), 17-51, 30.

¹⁰ M. Şükrü Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton, NJ and Oxford: Princeton University Press, 2008), 203.

¹¹ Barry Buzan, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations* (Basingstoke and London: Macmillan, 1987), 76-113. Barry Buzan and Eric Herring, *The Arms Dynamic in World Politics* (Boulder, CO and London: Lynne Rienner, 1998), 81-127. Στο αναθεωρημένο έργο που συνέγραψε ο Barry Buzan με τον Eric Herring τα μοντέλα που χρησιμοποιούν είναι δύο, και συγκεκριμένα εκείνα της «δράσης-αντίδρασης» και της εσωτερικής πολιτικής, με την τεχνολογική επιταγή να εντάσσεται

τεχνολογικής επιταγής, σύμφωνα με το οποίο οι τεχνολογικές εξελίξεις αποτελούν μία αυτόνομη επεξηγηματική μεταβλητή. Πράγματι, οι κυβερνήσεις είναι υποχρεωμένες να ακολουθούν την πρόοδο στην επιστήμη και στην τεχνολογία, προκειμένου να διατηρούν σύγχρονο το οπλοστάσιο των κρατών τους. Το δεύτερο μοντέλο εστιάζει στους εσωτερικούς πολιτικούς παράγοντες και εξηγεί πώς οι πολιτικές ελίτ, οι ένοπλες δυνάμεις, ο λαός και η πολεμική βιομηχανία προωθούν την απόκτηση οπλισμού. Το τρίτο μοντέλο επικεντρώνεται στους εξωτερικούς παράγοντες και ονομάζεται «δράση-αντίδραση». Στο αβέβαιο διεθνές περιβάλλον, τα κυρίαρχα κράτη είναι αναγκασμένα να επιζητούν ασφάλεια και να συγκεντρώνουν όπλα, τροφοδοτώντας όμως κατ' αυτόν τον τρόπο την ανασφάλεια των άλλων κρατών. Ως αποτέλεσμα, οι αντίπαλοι εμπλέκονται σε έναν φαύλο κύκλο ανταγωνισμού, προκειμένου να διατηρήσουν ή να ανατρέψουν το status quo.¹² Αναφορικά με τη σχέση ανταγωνιστικών εξοπλισμών και πολέμου, η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία έχει εστιάσει στη σπειροειδή διαδικασία εξοπλισμών,¹³ στην παρανόηση,¹⁴ και στην αποτυχία της αποτροπής,¹⁵ ως ορισμένους από τους παράγοντες που μπορούν να αυξήσουν την πιθανότητα ξεσπάσματος συγκρούσεων. Η παρούσα μελέτη εφαρμόζει αυτές τις θεωρίες προκειμένου να προσδιορίσει τον ρόλο της πολεμικής ετοιμότητας στο ξέσπασμα ενόπλων συγκρούσεων και στην απουσία ανοικτού πολέμου μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Η δομή του άρθρου ακολουθεί θεματική προσέγγιση και οι ενότητες του αντιστοιχούν στα διαφορετικά εξοπλιστικά κίνητρα που αναδύθηκαν για την Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία (τεχνολογική επιταγή, εσωτερική πολιτική και «δράση-αντίδραση»). Η τελευταία ενότητα εστιάζει στην αλληλεπίδραση της πολεμικής ετοιμότητας με την πορεία προς το ξέσπασμα των ενόπλων αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο κρατών, ενώ ο επίλογος συνοψίζει τα συμπεράσματα της μελέτης.

Τεχνολογική επιταγή

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η βιομηχανική επανάσταση είχε μεταμορφώσει ριζικά την κατασκευή οπλισμού μέσω της εισαγωγής της μαζικής παραγωγής, αλλά και μέσω της

στο τελευταίο. Σύμφωνα με τον Joseph Maiolo οι συγγραφείς ενδέχεται να προχώρησαν σε αυτή την αλλαγή προκειμένου να αποφύγουν τους περιορισμούς που θα συνεπαγόταν για τη μελέτη του θέματος η έμφαση στην ανάλυση οπλικών συστημάτων, Joseph Maiolo, "Introduction", in Thomas Mahnken, Joseph Maiolo, David Stevenson (eds.), *Arms Races in International Politics: From the Nineteenth to the Twenty-First Century* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 1-9, 6.

¹² Buzan, *An Introduction to Strategic Studies*, 76-113, Buzan and Herring, *The Arms Dynamic in World Politics*, 81-127. Joseph Maiolo, "Introduction", 6-8, David Stevenson, *Armaments and the Coming of War: Europe, 1904-1914* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 11-3, Thomas G. Mahnken, "Arms Competition, Arms Control, and Strategies of Peacetime Competition from Fisher to Reagan", in Hal Brands (ed.), *The New Makers of Modern Strategy: From the Ancient World to the Digital Age* (Princeton, NJ and Oxford: Princeton University Press, 2023), 841-65, 847.

¹³ J. D. Singer, "Threat-perception and the armament-tension dilemma", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2 (1958), 90-105, L. F. Richardson, *Arms and Insecurity* (Pittsburgh, PA: Boxwood, 1960), M. D. Wallace, "Arms races and escalation: some new evidence", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 23 (1979), 3-16, M. D. Wallace, "Armaments and Escalation: Two Competing Hypotheses", *International Studies Quarterly*, Vol. 26, No. 1 (1982), 37-56.

¹⁴ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976).

¹⁵ Erich Weede, "Arms Races and Escalation: Some Persisting Doubts", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 24, No. 2 (1980), 285-7.

επιταχυνόμενης εισαγωγής τεχνολογικών καινοτομιών στο σχεδιασμό των όπλων. Κατά την υπό εξέταση περίοδο, εμφανίστηκαν για πρώτη φορά οι αυλακωτές κάννες και οι κυλινδρικές σφαίρες, και σύντομα οι στρατοί αντικατέστησαν το μουσκέτο με το οπισθογεμές τυφέκιο. Οι καινοτομίες στη ναυπηγική οδήγησαν το ναυτικό να αντικαταστήσει τα ιστία με την ατμομηχανή και τα ξύλινα σκάφη με θωρηκτά πλοία καλυμμένα από μεταλλικές πλάκες. Συνολικά, οι τεχνολογικές εξελίξεις αύξησαν τη σημασία του ποσοτικού και του ποιοτικού στοιχείου των εξοπλισμών.¹⁶

Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Γάλλος περιηγητής Edmond About, η Ελλάδα ήταν το μόνο κράτος που βρισκόταν σε πλήρη χρεοκοπία από τη γέννησή του, με όλους τους προϋπολογισμούς να καθίστανται ελλειμματικοί.¹⁷ Κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα (1832-1862) και μέχρι το 1878 πάντως, οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες αναλογούσαν μεταξύ του 1/3 και του 1/4 του κρατικού προϋπολογισμού. Εξαιτίας όμως διαφόρων λόγων, όπως η έλλειψη αποτελεσματικών κρατικών θεσμών, η απουσία μακρόπνοου στρατηγικού σχεδιασμού, και η υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων των αντάρτικων σωμάτων για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, το ελληνικό οπλοστάσιο παρέμενε παρωχημένο.¹⁸ Πέρα από τις εσωτερικές αιτίες, η πρόθεση για εκσυγχρονισμό του οπλισμού προσέκρουε στη σταθερά αρνητική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.¹⁹ Συνεπώς, τουλάχιστον μέχρι και το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οι δαπάνες για τον εκσυγχρονισμό του στρατιωτικού εξοπλισμού και μέσων ήταν ανάλογες της πενιχρής οικονομικής κατάστασης και της διεθνούς θέσης της χώρας.

Παρά τους περιορισμούς αυτούς, κατά την υπό εξέταση περίοδο έγιναν ορισμένες πρώιμες προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό του πολεμικού υλικού. Μεταξύ 1833 και 1836, εκταμιεύθηκαν σημαντικά κονδύλια για την προμήθεια ειδών οπλισμού, ιματισμού και αποσκευής από τη Γαλλία και τη Βαυαρία. Αγοράστηκαν ακόμη τα πυροβόλα για μια ορειβατική και μια πεδινή πυροβολαρχία και πενήντα άλογα για τον απαραίτητο εξοπλισμό των υποζυγίων και των αμαξών. Για το Ιππικό αγοράστηκαν άλογα από την Τουρκία και τη Βαυαρία. Σε σχέση με τον οπλισμό, οι πρώτες στρατιωτικές μονάδες είχαν μεγάλες ελλείψεις. Εκτός από τα όπλα που έφερε μαζί του το Βαυαρικό σώμα, ο οπλισμός του Στρατού αποτελούνταν από τα όπλα της Επανάστασης του 1821, τα οποία ήταν παλαιά και πολλαπλών τύπων. Ο οπλισμός της περιόδου εκείνης περιελάμβανε εμπροσθογεμή, πυριτόλιθα, λειόκανα τυφέκια Charleville υποδείγματος 1777 και 1822, γερμανικά τυφέκια, και ρωσικά λογχοφόρα τυφέκια. Στα μέσα όμως της δεκαετίας του 1850 ξεκίνησε η προμήθεια σύγχρονων όπλων. Το 1855 έγινε αγορά 800 τυφεκίων από τη γαλλική εταιρεία *Manufacture d'Armes de Saint-Étienne*, ενώ το Ιππικό και το Πυροβολικό εξοπλίστηκαν με γαλλικές ραβδωτές καραμπίνες. Από το 1856 έγινε παραδεκτό στην Ελλάδα το ραβδωτό, εμπροσθογεμές, κρουσιφλεγές τυφέκιο Minié γαλλικής προέλευσης, το οποίο ήταν

¹⁶ Maiolo, "Introduction", 1, David Stevenson, "Introduction", in Mahnken, Maiolo, Stevenson (eds.), *Arms Races in International Politics*, 11-9, 11-4, Stevenson, *Armaments and the Coming of War*, 15-8, C. Dandeker, "The Bureaucratization of Force", in Lawrence Freedman (ed.), *War* (Oxford and New York, NY: Oxford University Press, 1994), 118-23, 118-9, Χρήστος Ι. Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός (1299-1922): Οργάνωση, Οπλισμός, Τακτικές Μάχης, Στρατιωτικές Μεταρρυθμίσεις* (Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία, 2012), 374.

¹⁷ Έντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μετ. Αριστέα Κομνηνέλλη, (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2018), 285.

¹⁸ Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149-50.

¹⁹ Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας»: *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος - 21ος αιώνας* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2018), 259.

υπέρτερο των υπαρχόντων καθώς διέθετε μεγαλύτερη ευθυβολία και βεληνεκές. Με τα τυφέκια αυτά εξοπλίστηκαν αρχικά οι λόχοι των επιλέκτων και οι υπαξιωματικοί, αλλά από το 1858 όλα τα τάγματα του πεζικού εφοδιάστηκαν με γαλλικά αυλακωτά τυφέκια Minié, σε αντικατάσταση εκείνων που λειτουργούσαν με επικρουστήρα και πυριτόλιθο. Επιπλέον, το ορεινό πυροβολικό προμηθεύθηκε οβουζοβόλο των 12 λιβρών, ενώ το πεδινό πυροβολικό σφαιροβουζοβόλο των 6 και 12 λιβρών.²⁰ Πέρα από τις αγορές νέων όπλων, έγινε προσπάθεια και για εκσυγχρονισμό του ήδη υπάρχοντος οπλισμού. Το 1860 ανατέθηκε με βασιλικό διάταγμα στο Κεντρικό Οπλοστάσιο η μετατροπή των όπλων πεζικού από σύστημα πυροδότησης με πυριτόλιθο σε σύστημα πυροδότησης με καψύλιο πρόσκρουσης, καθώς και η αυλάκωση των καννών τους.²¹

Το 1833 το Ναυτικό της Ελλάδας ήταν σε κατάσταση διαλύσεως. Ο ελληνικός στόλος απαρτιζόταν από μερικά παλαιά πλοία, μερικώς κατεστραμμένα από τις εμπλοκές τους σε ναυμαχίες του απελευθερωτικού αγώνα. Ο συνολικός αριθμός των πλοίων ανερχόταν μόλις στα 27, εκ των οποίων τα 25 ιστιοφόρα και δύο ατμοκίνητα, το ιστορικό «Καρτερία» που είχε λάβει μέρος στην Επανάσταση και το «Ερμής». Ο οπλισμός τους επίσης ήταν ελλιπής. Ο Όθωνας έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συγκρότηση ενός ισχυρού στόλου και παρακολουθούσε προσωπικά την εκτέλεση του προγράμματος ναυπηγήσεων. Στον ναύσταθμο που δημιουργήθηκε στον Πόρο αξιοποιήθηκαν εξειδικευμένοι Βαυαροί τεχνίτες, αλλά και φιλέλληνες Άγγλοι και Γάλλοι, για την επισκευή και κατασκευή σκαφών.²² Από το 1833 έως το 1835 κατασκευάστηκε μια κανονιοφόρος των 43 τόνων, ακόμη 12 κανονιοφόροι και 2 κότερα.²³ Το 1837, η Ελλάδα προσανατολίστηκε στην ατμοκίνητη πολεμική ναυτιλία με την καθέλκυση τριών ατμόπλοιων, με μεγαλύτερο αυτών το «Λουδοβίκος» χωρητικότητας χιλίων τόνων. Επειδή τα έξοδα για την κίνηση και τον εξοπλισμό του τελευταίου ήταν πολλά, μόλις το 1845 ολοκληρώθηκε ο εξοπλισμός του. Το 1842, εννέα έτη μετά την έλευση του Όθωνα στην Ελλάδα, ο στόλος αποτελείτο από 34 μικρά και μεγάλα πλοία με σύνολο 121 πυροβόλα.²⁴ Εξαιτίας όμως της έλλειψης βιομηχανικών και ναυπηγικών υποδομών στην Ελλάδα, το ναυτικό πρόγραμμα του Όθωνα μεταξύ 1834 και 1846 είχε ως αποτέλεσμα τη ναυπήγηση 23 ξύλινων μεγάλων και μικρών πλοίων. Τα επόμενα χρόνια ο στόλος μειώθηκε σημαντικά σε μέγεθος, φθάνοντας τα 14 πλοία το 1851.²⁵ Στα τέλη του 1853 ο στόλος αριθμούσε μόνο 24 πλοία με 95 πυροβόλα

²⁰ «Στρατιωτική Οργάνωσις της Ελλάδος: Περίοδος Δ' (Δεκαετία 1843-1852)», *Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος Γ', Αριθ. 18 (1929), 145, Σαζανίδης, *Τα όπλα των Ελλήνων*, 38-9. Δημήτρης Μαλέσης, «Στρατός και χωροφυλακή», στο Νίκος Βαρδιάμπασης (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων* (Αθήνα: Δομή, 2005), Τόμος 10, 520-59, 552-3, Πολυχρόνης Κ. Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα 1830-1941* (Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2021), 130-1.

²¹ Δημήτρης Βογιατζής, *Η εισαγωγή της στρατιωτικής αεροπορικής τεχνολογίας στην Ελλάδα 1912-1940*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε. και Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο Σ.Ε.Μ.Φ.Ε. Τομέας Α.Κ.Ε.Δ., 2009), 194-5. Vogiatzis, "Armed conflict and military technology in Greece", 95.

²² Δημήτριος Γ. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού 1833-1873* (Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Βασιλικού Ναυτικού, 1923, ανατύπωση 2007), 1-13. Κωνσταντίνος Παϊζης-Παραδέλης, *Τα Πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού 1830-1979* (Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Ναυτικού, 1979), 169, Ανδρέας Σπ. Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος 1832-1862*, (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1961), Τόμος Α, 533-6.

²³ Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας», 216.

²⁴ Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 536-7.

²⁵ Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα*, 149-50.

και δύναμη 750 αξιωματικών και ναυτών.²⁶ Όπως επισημαίνει ο Παναγιώτης Γέροντας στην *Επίτομη Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού*, κατά τα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα η ναυπήγηση των πλοίων ήταν μια δαπανηρή διαδικασία όπως επίσης και η συντήρησή τους. Το αποτέλεσμα ήταν η σύντομη παρόπλιση των πλοίων και η παραμέληση της ναυπήγησης νέων.²⁷

Οι προσπάθειες του ελληνικού κράτους για την ενίσχυση του πολεμικού στόλου για τις ανάγκες της κινητοποίησης του 1854 απέβησαν άκαρπες. Τρία ρωσικά ατμοκίνητα πολεμικά πλοία που αγοράστηκαν στην Τεργέστη κατασχέθηκαν από το γαλλικό ναυτικό και παραδόθηκαν στην Ελλάδα μετά το πέρας των εχθροπραξιών.²⁸ Σχεδόν όλος ο Ελληνικός Στόλος συνελήφθη, αφοπλίστηκε και κρατήθηκε από αγγλικά και γαλλικά πλοία που περιπολούσαν τις ελληνικές θάλασσες μέχρι το τέλος των συγκρούσεων του 1854.²⁹

Η Ελλάδα είχε διαπιστώσει ότι η ιστιοφόρος ναυτιλία αποτελούσε πλέον παρελθόν και την υπό εξέταση περίοδο έκανε σημαντικά βήματα προς την υιοθέτηση του ατμού ως μέσο κίνησης. Το 1852, ο πρέσβης της Ελλάδας στο Παρίσι Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος υπέβαλε λεπτομερή έκθεση πάνω στις επιστημονικές εξελίξεις της ναυτιλίας, αναφέροντας τα πλεονεκτήματα της χρήσης του έλικα έναντι του τροχού, ενώ το 1855 έγινε η αρχή της αντικατάστασης όλων των ιστιοφόρων πλοίων του ελληνικού στόλου με ατμοκίνητα. Τη χρονιά εκείνη έγινε η παραγγελία πέντε ατμοκίνητων ημιολιών σε ναυπηγείο της Γλασκώβης, ενώ το 1858 ξεκίνησε στην Αγγλία η ναυπήγηση του πρώτου μεγάλου πολεμικού πλοίου του ελληνικού στόλου, του ατμοδρόμωνα «Αμαλία», το οποίο καθελκύστηκε το 1860 στον Τάμεση και σηματοδότησε την ουσιαστική μετάβαση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού στην εποχή του ατμού. Συνολικά, την πενταετία 1855-1860 αποκτήθηκαν τεχνολογικά προηγμένα πλοία τα οποία πέρα από την ατμοκίνηση χρησιμοποιούσαν την έλικα ως πρωστήριο μέσο αλλά και τον σίδηρο ως υλικό ναυπηγικής κατασκευής.³⁰

Σύμφωνα με έκθεση του 1859 για την κατάσταση του Πολεμικού Ναυτικού σε Ευρώπη και Αμερική, το Ελληνικό Κράτος διέθετε 26 σκάφη, φέροντα συνολικά 149 κανόνια. Αυτά ήταν μάλλον μικρά σε μέγεθος, εκ των οποίων τα πιο αξιόλογα δύο κορβέτες των 26 και των 22 κανονιών αντίστοιχα.³¹ Παρά τις προθέσεις του ελληνικού κράτους, αλλά και των αξιωματικών του ναυτικού για την ουσιαστική αναμόρφωση του στόλου, ο αριθμός των πολεμικών πλοίων και του συνόλου του προσωπικού καταδεικνύουν ότι η ναυτική δύναμη της Ελλάδας ήταν εξαιρετικά ισχνή και θα παρέμενε έτσι μέχρι το εξοπλιστικό πρόγραμμα της δεκαετίας 1880.³²

²⁶ Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 117, Παϊζης-Παραδέλης, *Τα Πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού*, 171, Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 543.

²⁷ Παναγιώτης Γέροντας, *Μεθ' Ορμής Ακαθέκτου: Επίτομη Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού 1821-1945*, Β' Έκδοση, (Αθήνα: Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 2019), 122.

²⁸ Δημήτριος Κουτρούμπας, *Η Επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία ιδίαι επιχειρήσεις* (Αθήνα: χ.ε., 1976), 53. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 125-30.

²⁹ Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 549.

³⁰ Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 32, 74-6, 130-45, Γέροντας, *Μεθ' Ορμής Ακαθέκτου*, 122-6, Παναγιώτης Γέροντας, «Προσπάθειες εκσυγχρονισμού του Πολεμικού Ναυτικού στην εποχή του Όθωνα», *Ναυτική Επιθεώρηση*, Τόμος 174, Τεύχος 590, (2014), 14-31, 29-31.

³¹ Hans Busk, M.A., *The Navies of the World, their present state, and future capabilities*, (New York: Warnes and Routledge, 1859), 127-8.

³² Κατερίνα Γαρδίκι, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα (1821-1923)», στο Γαρδίκι, Κεχριώτης, Λούκος, Λυριντζής, Μαρωνίτη, *Η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους*, 119-45, 127.

Στις αρχές του 19ου αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν αυτάρκης στην παραγωγή πολεμικού υλικού. Μέχρι τα μέσα του ίδιου αιώνα, οι Οθωμανοί εγκαθίδρυσαν επιπλέον εργοστάσια παραγωγής όπλων και προσέθεσαν νέες εγκαταστάσεις στα ήδη υπάρχοντα πέριξ της Κωνσταντινουπόλεως. Η πολεμική παραγωγή όμως υπέφερε διαχρονικά από έλλειψη πρώτων υλών όπως χαλκού, σιδήρου και χάλυβα, οι οποίες έπρεπε να εισαχθούν. Περαιτέρω, οι Οθωμανοί δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν την τεχνολογική εξέλιξη και καινοτομία στον σχεδιασμό και την παραγωγή εξοπλισμού. Ως εκ τούτου, από την περίοδο αυτή και έπειτα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να εξαρτάται από τις εισαγωγές πολεμικού υλικού από δυτικές χώρες.³³

Στη ναυμαχία στον όρμο του Ναυαρίνου στις 20 Οκτωβρίου 1827, η οποία αποτέλεσε την τελευταία μεγάλη ναυμαχία κανονιοφόρων ιστιοφόρων πλοίων,³⁴ ο οθωμανικός στόλος καταστράφηκε, χάνοντας 60 από τα 89 πλοία του.³⁵ Μετά τα γεγονότα του Ναυαρίνου, ο Σουλτάνος Mahmud II έδωσε εντολή για ένα εκτεταμένο πρόγραμμα κατασκευής νέου στόλου. Αν και αρχικά ο Mahmud δεν είχε πειστεί για τη χρησιμότητα των ατμοκίνητων πλοίων, σύντομα αναθεώρησε, και το έτος 1837 απετέλεσε τομή στην ιστορία του Οθωμανικού ναυτικού με τη ναυπήγηση του πρώτου ατμοκίνητου πλοίου. Μεταξύ 1846 και 1847 κατελκύστηκαν στην Κωνσταντινούπολη τέσσερα ατμοκίνητα πλοία με εξοπλισμό από τη Μεγάλη Βρετανία στο πλαίσιο του δόγματος για την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έναντι του ρωσικού κινδύνου, καθώς τα οθωμανικής κατασκευής πυροβόλα είχαν καταστεί πλέον παρωχημένα.³⁶

Η ναυμαχία της Σινώπης το 1853 κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο κατέδειξε ότι τα ξύλινα πολεμικά πλοία ήταν πλέον ανίσχυρα απέναντι στα σύγχρονα πυροβόλα. Μέσα σε λίγες ώρες, ολόκληρος ο οθωμανικός στόλος που ενεργούσε στη Μαύρη Θάλασσα καταβυθίστηκε από τον αντίστοιχο ρωσικό. Έτσι, ο Σουλτάνος Abdülaziz εγκαινίασε μια προσπάθεια αναγέννησης του οθωμανικού στόλου με τη ναυπήγηση θωρακισμένων πλοίων. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του (1861-1876) το οθωμανικό ναυτικό έφτασε να είναι το τρίτο μεγαλύτερο στην Ευρώπη, χωρίς πάντως να διαθέτει ανάλογη μαχητική αξία.³⁷

Εσωτερική πολιτική

Η επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις που ξεκίνησε τον 19ο αιώνα δεν αφορούσε μόνο στην τεχνολογία των όπλων, αλλά και στην οργάνωση των στρατευμάτων. Η γραφειοκρατία και ο επαγγελματισμός των ενόπλων δυνάμεων ενισχύθηκαν, ακολουθώντας την γενικότερη τάση του κρατικού μηχανισμού. Πράγματι, παράγοντες όπως η οργάνωση και η εκπαίδευση των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και η

³³ Jonathan Grant, "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914", *The Journal of Military History*, Vol. 66, No. 1 (2002), 9-36, 9. Naci Yorulmaz, *Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I* (London and New York, NY: I. B. Tauris, 2014), 180. Hüsnü Özlü, "The Foundation and Development of Turkey's Defence Industry in the Context of National Security Strategy", *Perceptions*, Vol. XXVI, No. 2 (2021), 216-40, 220.

³⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1996), 256, 266-7.

³⁵ Thomas W. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας* (Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, 2017), 102.

³⁶ Bernd Langespiepen & Ahmet Güleriyüz, *The Ottoman Steam Navy 1828-1923* (London: Conway Maritime Press, 1995), 1-2.

³⁷ Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός*, 374, Langespiepen & Güleriyüz, *The Ottoman Steam Navy*, 4.

διάρκεια της στρατιωτικής θητείας, απέκτησαν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των στρατιωτικών δυνατοτήτων ενός έθνους. Με άλλα λόγια, η στρατιωτική ισχύς δεν μπορούσε πλέον να μετρηθεί αποκλειστικά με βάση το διαθέσιμο στρατιωτικό υλικό και οι ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί έγιναν συνώνυμοι με τον ανταγωνισμό στην πολεμική προπαρασκευή (*Kriegsbereitschaft*).³⁸

Στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η προσπάθεια για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαδικασία εγκαθίδρυσης σύγχρονων κρατικών θεσμών βασισμένων στα ευρωπαϊκά πρότυπα.³⁹ Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Σουλτάνος Mahmud II εγκαινίασε τη μεταρρύθμιση στο στρατό, διασφαλίζοντας πως η εξουσία του θα παρέμενε αδιαμφισβήτητη, με την εξολόθρευση των Γενίτσαρων το 1826 να αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εσωτερικές πολιτικές κινήσεις στην οθωμανική ιστορία.⁴⁰ Από το 1826 έως το 1841, οι Οθωμανοί προσπάθησαν να δημιουργήσουν τακτικό στρατό ευρωπαϊκού τύπου. Προσελήφθησαν εκπαιδευτές από την Αγγλία και τη Γαλλία, ενώ εστάλησαν Τούρκοι αξιωματικοί προς εκπαίδευση σε στρατιωτικές σχολές των δύο χωρών αλλά κυρίως της Πρωσίας, εγκαινιάζοντας μια μεγάλη περίοδο γερμανικής επιρροής στον Οθωμανικό Στρατό. Ο πιο διάσημος Πρώσος αξιωματικός που εστάλη ως σύμβουλος για τον εκσυγχρονισμό του Οθωμανικού Στρατού την εποχή εκείνη ήταν ο Helmuth von Moltke.⁴¹ Το 1834 άρχισε τη λειτουργία της η Σχολή Στρατιωτικών Επιστημών, καθώς και άλλα στρατιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες αναβάθμισης της επαγγελματικής κατάρτισης των στελεχών, το 1834 το επίπεδο των περισσότερων αξιωματικών παρέμενε ιδιαίτερα χαμηλό.⁴²

Το ιδρυτικό διάταγμα του νέου τακτικού οθωμανικού Στρατού με την ονομασία Νικηφόροι Θριαμβευτές Στρατιώτες του Μωάμεθ ("Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ή μονολεκτικά "Mansure") εξήγγειλε ρητώς ότι ο νέος στρατός ήταν αποκλειστικά εθελοντικός και οι νεοσύλλεκτοί του στρατολογούνταν αυτοβούλως και όχι με τη βία. Ωστόσο, ο αριθμός των εθελοντών δεν επαρκούσε για να καλύψει τη συνεχή και αυξανόμενη ανάγκη του οθωμανικού στρατού σε ανθρώπινο δυναμικό μετά το 1826. Η Ελληνική Επανάσταση (1821-29), η καταστροφή του Σώματος των Γενιτσαρών (1826) και ο πόλεμος με τη Ρωσία (1828-29) προκάλεσαν τεράστιες στρατιωτικές απώλειες, με αποτέλεσμα να εξαντληθεί η δεξαμενή εθελοντών και απολυμένων βετεράνων που θα μπορούσαν να καταταγούν στις τάξεις του Mansure. Για να καλύψει τις αυξανόμενες ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό, το οθωμανικό κράτος στρατολόγησε βίαια

³⁸ Stevenson, *Armaments and the Coming of War*, 10, 41. Stevenson, "Introduction", 12, Evan Mawdsley, "Land Armaments, 1919-1941", in Mahnken, Maiolo, Stevenson (eds.), *Arms Races in International Politics*, 69-92, 70-1.

³⁹ Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149-50. Θ. Βερέμης, «Πρόλογος», στο Δημήτρης Αρ. Μαλέσης, *Στρατιωτική Πολιτική & Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους: Οργάνωση, Εκπαίδευση και Λειτουργία του Στρατού στην περίοδο της οθωμανικής απολυταρχίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2004), 9-10, 9 και Μαλέσης, *Στρατιωτική Πολιτική & Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους*, 19.

⁴⁰ Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, 207-12, Veyzel Şimşek, *The Grand Strategy of the Ottoman Empire, 1826-1841*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (Hamilton, ON: McMaster University, 2015), 50.

⁴¹ Mesut Uyar and Edward J. Erickson, *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk* (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2009), 155, 205.

⁴² Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός*, 360-5.

μουσουλμάνους αγρότες και τους φτωχούς των πόλεων για τα νεοσύστατα συντάγματά του.⁴³

Το 1834, δημιουργήθηκαν τα εφεδρικά σώματα “Redif Asakir-i Mansure” με βάση το πρωσικό μοντέλο, για την επιβολή του νόμου και της τάξης στις επαρχίες και την ενίσχυση του κανονικού στρατού σε περίπτωση πολέμου.⁴⁴ Το καθεστώς του Mahmud έδωσε μεγάλη προσοχή στη διατήρηση της δύναμης των νεοσύστατων στρατών Mansure και Redif στους 50.000. Στα μέσα του 1830, ο Οθωμανικός Στρατός είχε 77.924 ενεργό στρατό, που αποτελούνταν από 58.038 πεζικό, 15.820 ιππικό, 4.066 πυροβολικό με 168 κανόνια διαφόρων διαμετρημάτων. Διέθετε επίσης περίπου 60.000 εφεδρικό στρατό. Μέχρι τη δεκαετία του 1840, ο τακτικός στρατός διατηρήθηκε σε αξιοσέβαστη ισχύ, καθώς μια σταθερή ροή νέων στρατευσίμων εισέρχονταν στις τάξεις του κάθε χρόνο, καθιστώντας τον πολυπληθέστερο από τους Οθωμανούς ατάκτους.⁴⁵

Τον Mahmud II διαδέχθηκε ο γιος του, Σουλτάνος Abdulmejid (1839-1861), εγκαινιάζοντας μια νέα μεταρρυθμιστική περίοδο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που ονομάστηκε «Τανζιμάτ». Σύμφωνα με τον ορισμό του Alan Palmer, το Τανζιμάτ αποτέλεσε την πιο μεθοδική προσπάθεια των Οθωμανών «για τη διατήρηση της αυτοκρατορίας μέσω της ενίσχυσης του συγκεντρωτισμού της εξουσίας και της εκκοσμίκευσης, στο μέτρο του δυνατού, του αυταρχικού της χαρακτήρα».⁴⁶ Οι θεσμοί που επηρεάστηκαν περιελάμβαναν τη νομοθεσία, την εκπαίδευση, τη διακυβέρνηση, τις διακοινοτικές σχέσεις, την πολιτική διαδικασία,⁴⁷ ενώ προτεραιότητα δόθηκε στη μεταρρύθμιση των ενόπλων δυνάμεων καθώς οι τελευταίες αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά του οθωμανικού κράτους. Την εφαρμογή των αλλαγών επέβλεπαν γραφειοκρατικά στελέχη της Υψηλής Πύλης,⁴⁸ όπως παράδειγμα ο Namik Pasha, ο οποίος ως Ανώτατος Διοικητής του Οθωμανικού Στρατού εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στη στρατιωτική εκπαίδευση και ίδρυσε νέες στρατιωτικές σχολές.⁴⁹

Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων περιοριζόταν στην προσπάθεια για εξασφάλιση του μονοπωλίου της οργανωμένης βίας μέσω της επιβολής του νόμου και της τάξης στο εσωτερικό της χώρας.⁵⁰ Αλλά και στα εσωτερικά του καθήκοντα ο στρατός αυτός συνάντησε δυσκολίες, όπως φάνηκε κατά την αποτυχημένη επέμβασή του στη Μάνη της Πελοποννήσου το 1834, όπου δεν μπόρεσε να επιβληθεί στους ντόπιους ένοπλους κατοίκους.⁵¹ Το μόνο βέβαιο ήταν ότι η ανάληψη επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας και

⁴³ Şimşek, *The Grand Strategy of the Ottoman Empire*, 132-3, 171.

⁴⁴ Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, μετ. Βαγγέλης Κεχριώτης, επιμ. Σωκράτης Πετμεζάς, (Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2004), 88.

⁴⁵ Şimşek, *The Grand Strategy of the Ottoman Empire*, 254, 283.

⁴⁶ Alan Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* (New York: Barnes & Noble, 1994), 110-1.

⁴⁷ Carter Vaughn Findley, “The Tanzimat”, in Reşat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), Vol. 4, Turkey in the Modern World, 11-37.

⁴⁸ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, 73, 203. Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, 110-1; Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός*, 29, Hale, *Turkish Foreign Policy*, 17.

⁴⁹ Uyar and Erickson, *A Military History of the Ottomans*, 177.

⁵⁰ Efsthios T. Fakiolas, *How a Small State Expands: Grand Strategy and Greece's Territorial Expansion in the Balkans and Asia Minor* (New York: Nova Science Publishers, 2012), 63, Θάνος Βερέμης, *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική: Από την Ανεξαρτησία έως τη Δημοκρατία* (Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, 2000), 24-6. Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149-53.

⁵¹ Δημήτρης Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάσταση»: *Μεγάλη Ιδέα και Στρατός τον 19ο αιώνα* (Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, 2018), 106.

μακράς διάρκειας για τη διεξαγωγή πολέμου με την Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εφικτό στόχο αυτού του πρωτόλειου εθνικού στρατού.

Τον πυρήνα του ελληνικού στρατού αποτέλεσε η δύναμη των 3.500 Βαυαρών αξιωματικών και στρατιωτών (που έφτασαν σύντομα τους 5.000), και στους οποίους προστέθηκαν 1.000 Έλληνες.⁵² Το 1833, η δύναμη του στρατού έφτανε στους 10.700 άνδρες, με τις μονάδες ελιγμού να είναι οκτώ τάγματα πεζικού δυνάμεως 7.864 ανδρών, ένα σύνταγμα Ιππικού με 681 άνδρες, ένα τάγμα πυροβολικού των έξι πυροβολαρχιών. Μετά την Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, που είχε ως κύριο αίτημα την παραχώρηση συντάγματος από τον Βασιλιά, οι Έλληνες στρατιωτικοί που συμμετείχαν σε αυτή αξίωσαν και πέτυχαν την πλήρη απομάκρυνση του Βαυαρικού στρατεύματος από τη χώρα και τη στελέχωση του Ελληνικού Στρατού κυρίως από Έλληνες. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε το Σώμα Εθνοφυλακής, το οποίο με δύναμη 2.000 ανδρών, κατανεμήθηκε στις παραμεθόριες περιοχές, όχι για την αντιμετώπιση πιθανής πολεμικής απειλής των Οθωμανών, αλλά με στόχο την εξουδετέρωση ελληνικών ληστρικών ομάδων που δρούσαν εκατέρωθεν των συνόρων. Το σώμα αυτό ήταν αμφιβόλου αξιοπιστίας. Το 1862 η Εθνοφυλακή αναδιοργανώθηκε και διαιρέθηκε σε δύο τμήματα, την ενεργό όπου ανήκαν άνδρες ηλικίας 20-50 ετών και τους διαθέσιμους άνδρες ηλικίας 18-20 και 50-61 ετών.⁵³ Ήταν η πρώτη προσπάθεια δημιουργίας εφεδρικού στρατού, πολύ μικρής κλίμακας. Σε αντίθεση με την ακραία μέθοδο της εξόντωσης που ακολούθησαν οι Οθωμανοί απέναντι στο δικό τους παραδοσιακό σώμα τον γενίτσαρων, το ελληνικό κράτος ενσωμάτωσε στις ένοπλες δυνάμεις τους ισχυρούς και λαοφιλείς παλαιμάχους αγωνιστές της Επανάστασης. Ίδρυσε την Βασιλική Φάλαγγα και τον Λόχο των Απομάχων στα οποία εντάχθηκαν φέροντες τιμητικά τους ανάλογους στρατιωτικούς βαθμούς. Τα ουσιαστικά ανενεργά αυτά σώματα λειτούργησαν ως ένα μέσο αποκατάστασης και παροχής τιμών στους παλαιούς αγωνιστές για τις υπηρεσίες τους στην Επανάσταση του 1821 προκειμένου να αμβλυνθούν οι αντιδράσεις τους.⁵⁴

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα του αλληλένδετου των διαδικασιών εγκαθίδρυσης σύγχρονων κρατικών θεσμών και εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων ήταν οι παράλληλες προσπάθειες τήρησης ληξιαρχικών βιβλίων και εισαγωγής στρατολόγησης στην Ελλάδα. Το 1836 θεσπίστηκε το διάταγμα «Περί ληξιαρχικών βιβλίων» για τη συγκέντρωση ληξιαρχικών στοιχείων, και τον επόμενο χρόνο εκδόθηκε ο νόμος περί στρατιωτικής απογραφής ο οποίος θέσπιζε τη στρατολόγηση των νέων. Συγκεκριμένα, η στρατολογία αντλούσε από τους εθελοντές και από τους «εξ' απογραφής». Στην τελευταία κατηγορία ανήκαν όλοι οι άρρενες ηλικίας από 18 έως 24 ετών και οι οποίοι επιλέγονταν προς στράτευση μετά από κλήρωση, διαδικασία η οποία καθιέρωσε και τον όρο «κληρωτός». Η σχετική νομολογία αναθεωρήθηκε το 1851 προς

⁵² Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 99, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 121, Stevan K. Pavlowitch, *Ιστορία των Βαλκανίων, 1804-1945*, μετ. Λουκιανός Χασιώτης, επιμ. Κώστας Σκορδύλης (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 2005), 91.

⁵³ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821-1997* (Αθήνα: ΤΥΕΣ, 1997), 28-9.

⁵⁴ Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 520-1. Μαλέσης, *Στρατιωτική Πολιτική & Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους*, 149-51, 193-215, Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 119-25, Μαλέσης, «Στρατός και χωροφυλακή», 531, 541-6.

βελτίωση της σχετικής διαδικασίας, ενώ το 1859 η στρατιωτική θητεία μειώθηκε στα τρία από τα τέσσερα χρόνια.⁵⁵

Κατά την οθωνική περίοδο έγινε επίσης προσπάθεια βελτίωσης της εκπαίδευσης των στελεχών των ενόπλων δυνάμεων. Το 1834 αποφασίστηκε η επανασύσταση της Σχολής Ευελπίδων, η έδρα της οποίας μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην Αίγινα και αργότερα το 1837 στον Πειραιά. Το πρόγραμμα μαθημάτων της Σχολής, πέρα από τη στρατιωτική εκπαίδευση και τα μαθήματα γενικής παιδείας, εμπλουτίστηκε με αντικείμενα που άπτονταν των ειδικών σωμάτων, όπως του Μηχανικού και του Πυροβολικού. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Μαλέση, η λειτουργία της Σχολής και η διδασκαλία θετικών επιστημών, αλλά και αντικειμένων απαραίτητων για την ανοικοδόμηση της χώρας, μεταξύ άλλων αρχιτεκτονική, οδοποιία και γεφυροποιία, μπορεί να θεωρηθεί ως μια απόπειρα συνεισφοράς στον ευρύτερο εκσυγχρονισμό της Ελλάδας.⁵⁶ Παράλληλα, δόθηκε έμφαση στην εκπαίδευση των πληρωμάτων στα πρότυπα του ναυτικού των ξένων κρατών. Για το λόγο αυτό εστάλησαν αξιωματικοί για εκπαίδευση στην Αγγλία και τη Γαλλία. Το 1845, με πρωτοβουλία του Υπουργού των Ναυτικών Κωνσταντίνου Κανάρη, έγινε και η πρώτη προσπάθεια ίδρυσης Ναυτικής Σχολής, που λειτούργησε για έξι χρόνια στην κορβέτα «Λουδοβίκος». Το φιλόδοξο εγχείρημα ναυάγησε το 1851, ωστόσο συνεχίστηκε από το 1854 έως και το 1881 επί των πλοίων «Αθηνά», «Μεσολλόγιον» και «Άρης».⁵⁷

Κατά την τελευταία χρονιά βασιλείας του Όθωνα το μέγεθος του στρατού ανερχόταν στους 10.928 άνδρες με πρόβλεψη κατάταξης μέσω της στρατολογίας 2.544 ακόμη ανδρών.⁵⁸ Συνολικά, από την οθωνική περίοδο έως και το 1878, ο στρατός ξηράς αριθμούσε από 10.000 έως 15.000 άνδρες, γεγονός που φανερώνει την ουσιαστική αδυναμία του Ελληνικού Κράτους να δημιουργήσει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις ανάλογες των στρατηγικών του στόχων.⁵⁹

Οι στόχοι αυτοί έγιναν ξεκάθαροι μέσω της ομιλίας του πρωθυπουργού Ιωάννη Κωλέττη στο Κοινοβούλιο, στις 14 Ιανουαρίου 1844. Αναφερόμενος στους Έλληνες που εξακολουθούσαν να κατοικούν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Κωλέττης έδωσε μορφή στο όραμα της «Μεγάλης Ιδέας» και όρισε ως κύριο εθνικό προσανατολισμό την εδαφική επέκταση.⁶⁰ Καθώς το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος περιελάμβανε μόνο ένα μικρό μέρος του ελληνικού πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο μείζων εξωτερικός στόχος του έγινε η επέκταση των γεωγραφικών ορίων του, προκειμένου να συμπεριλάβει τις περιοχές εκείνες όπου υπήρχαν συγκεντρωμένοι ελληνικοί πληθυσμοί.⁶¹ Η Μεγάλη Ιδέα

⁵⁵ Μαλέσης, «Στρατός και χωροφυλακή», 549, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική της Φυσικής Κινήσεως του Πληθυσμού της Ελλάδος κατά το Έτος 1956* (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1960), XIII. Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Απογραφές Πληθυσμού-Κατοικιών 1821-2021* (Πειραιάς: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2021), 23.

⁵⁶ Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 125-7.

⁵⁷ Ιωάννης Λουκάς, «Η Σχολή Ναυτικών Δοκίμων», *Ιστορικά*, (Φεβρουάριος 2001), 45-8, Γέροντας, «Προσπάθειες εκσυγχρονισμού του Πολεμικού Ναυτικού στην εποχή του Όθωνα», 26.

⁵⁸ Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 176.

⁵⁹ Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149.

⁶⁰ Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 152-3, Fakiolas, *How a Small State Expands*, 65, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 127-8. Για τη Μεγάλη Ιδέα δείτε Έλλη Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)* (Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτυπο, 1988), 249-360.

⁶¹ Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», 47-8, Πετρόπουλος και Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος», 14.

παρέμεινε βαθύτατα δημοφιλής στις ελίτ αλλά και στα πλατιά στρώματα του πληθυσμού.⁶² Ο ίδιος ο Όθων, με την ρομαντική ιδιοσυγκρασία του και την επιρροή της συζύγου του Αμαλίας, έγινε οπαδός αυτής της εθνικής ιδεολογίας, και το βασιλικό ζεύγος συγκέντρωνε χρήματα για την αγορά όπλων και πολεμοφοδίων μέσω εράνων στους πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού.⁶³ Συνολικά, τα έξοδα για τη στρατιωτική προετοιμασία διέθεταν ισχυρή λαϊκή νομιμοποίηση, και μάλιστα το ύψος των εξοπλιστικών δαπανών έφτασε να θεωρείται το μέτρο σύμφωνα με το οποίο καθοριζόταν ο πατριωτισμός της εκάστοτε κυβέρνησης.⁶⁴

«Δράση-αντίδραση»

Αναφορικά με την επιρροή εξωτερικών κινήτρων στους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι δύο χώρες είχαν διαμετρικά αντίθετους στόχους: η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσπαθούσε να διατηρήσει το status quo και την Ελλάδα επιθυμούσε να το ανατρέψει. Την υπό εξέταση περίοδο όμως δεν παρατηρείται απόκτηση πολεμικού εξοπλισμού σε απευθείας αντιστάθμισμα της απόκτησης εξοπλισμού από την άλλη πλευρά, με αυτή την εξέλιξη να οφείλεται σε τρεις παράγοντες.

Η κύρια αιτία ήταν η τεράστια ανισορροπία οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος μεταξύ των δύο πλευρών. Πράγματι, ο υπό συγκρότηση ελληνικός στρατός και το ελληνικό ναυτικό της εποχής του Όθωνα δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν και να απαντήσουν στα εξοπλιστικά προγράμματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η τελευταία είχε τη δυνατότητα να αυξήσει κατακόρυφα τον στρατιωτικό της προϋπολογισμό όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις: για παράδειγμα, τη δεκαετία του 1830 οι στρατιωτικές δαπάνες απορροφούσαν το 70% των συνολικών εσόδων της αυτοκρατορίας.⁶⁵

Δεύτερον και συναφές με το πρώτο, η πολεμική προπαρασκευή των Οθωμανών ήταν προσανατολισμένη στην αντιμετώπιση πολλών και ισχυρότερων εξωτερικών εχθρών όπως η Ρωσία, και του τυπικά υποτελούς του Σουλτάνου MehmedAli της Αιγύπτου. Επομένως, αν και η Ελλάδα της περιόδου 1832-1866 δεν κινδύνευε από άλλες εξωτερικές απειλές και είχε προσανατολιστεί απόλυτα ως προς την ανάγκη μελλοντικής σύγκρουσης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, για την τελευταία το μικρό Ελληνικό Βασίλειο δεν θεωρούνταν ακόμη ως κρίσιμη στρατιωτική απειλή.⁶⁶

Ο τρίτος παράγοντας ήταν η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία είχαν προστρέξει για την ευόδωση της ελληνικής επανάστασης και εγγυούνταν την ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.⁶⁷ Ταυτόχρονα όμως, και όπως επεσήμανε ο ErikZürker, «η Βρετανία, η Γαλλία και η Αυστρία

⁶² Κωνσταντίνος Βεργόπουλος, «Ο ανανεωμένος εθνισμός», στο Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος 32, 56-60, 56-7.

⁶³ Θέμης Ασρινός, *Η Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού*, (Αθήνα: χ.ε., 1945), 55, Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος 30, 145-90, 145 και Douglas Dakin, *The Unification of Greece 1770-1923* (New York, NY: St. Martin's Press, 1972), 71-2.

⁶⁴ Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, 358.

⁶⁵ Grant, "The Sword of the Sultan", 12.

⁶⁶ Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς* (Αθήνα: Εκδόσεις Φυτράκης/Ο Τύπος Α.Ε., 1988), 66-8, 70-1, 89.

⁶⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2014), 22, Γαρδίκας, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα», 126.

προτιμούσαν μια εύπλαστη Οθωμανική Αυτοκρατορία από μια δυνατή Ελλάδα που θα βρισκόταν υπό ρωσική επιρροή». ⁶⁸ Προκειμένου να αποτραπεί το ενδεχόμενο ρωσικού ελέγχου των Στενών, στη Βρετανία την εποχή αυτή αποκρυσταλλώθηκε από τον Palmerston το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο άρχισε να υιοθετείται από ολοένα και ευρύτερους κύκλους της ευρωπαϊκής διπλωματίας. ⁶⁹ Στα πλαίσια λοιπόν της διαχείρισης του Ανατολικού Ζητήματος οι Μεγάλες Δυνάμεις χρησιμοποίησαν την παροχή στρατιωτικού εξοπλισμού ή την παρακράτησή του προκειμένου να επηρεάσουν τον συσχετισμό ισχύος ανάμεσα στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για παράδειγμα, από τις αρχές του 1853, η ελληνική κυβέρνηση ενδιαφέρθηκε να εκσυγχρονίσει τον οπλισμό της χώρας αντικαθιστώντας τα παλαιά όπλα που λειτουργούσαν με πυριτόλιθο. Ο υπουργός Στρατιωτικών Σπυρομίλιος σε συνεννόηση με τον υπουργό Εξωτερικών Πάικο επεδίωξε την απόκτηση 20.000 όπλων από τη Γαλλία, «για να τα έχωμεν» όπως ανέφερε, «εις τας αποθήκας μας άμα μας χρειασθούν, όταν είναι καιρός να έβγουμεν από τον στενόν κύκλων των ορίων μας..» Η προσπάθεια όμως αυτή δεν έφερε αποτέλεσμα, όπως και το ελληνικό αίτημα στην Αυστρία για την αγορά 6.000 χειροβομβίδων και 10.000 όπλων το οποίο απορρίφθηκε. Μετά την έναρξη του Κριμαϊκού Πολέμου, η Βρετανία και η Γαλλία διεμήνυσαν στην Ελλάδα πως θα προχωρούσαν σε ελέγχους στα ελληνικά λιμάνια και θα διενεργούσαν νηοψίες στα ελληνικά πλοία για την κατάσχεση του κατευθυνόμενου προς την Ελλάδα πολεμικού υλικού. Στα πλαίσια αυτής της απαγόρευσης πώλησης όπλων οι Βρετανοί παρακράτησαν στη Μάλτα ελληνικό εμπορικό πλοίο και κατέσχεσαν 6.000 όπλα τα οποία μετέφερε στον Πειραιά. Τα όπλα αυτά αποτελούσαν μέρος μιας ευρύτερης παραγγελίας όπλων που είχε ήδη εγκρίνει η γαλλική κυβέρνηση και για την οποία η Ελλάδα είχε καταβάλει το ποσό των 200.000 φράγκων. ⁷⁰ Την ίδια μοίρα είχαν και τα τρία ρωσικά ατμοκίνητα πολεμικά πλοία που αγόρασε η Ελλάδα στην Τερνέστη και για τα οποία κατεβλήθησαν 125.000 αργυρά φράγκα: κατασχέθηκαν από τους Γάλλους και παραδόθηκαν στο Ελληνικό Ναυτικό μετά το πέρας των εχθροπραξιών. ⁷¹ Την ίδια περίοδο, η Βρετανία και η Γαλλία προχώρησαν σε πωλήσεις σύγχρονων όπλων, πυρομαχικών, και πολεμικών πλοίων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέχοντας μάλιστα και δάνεια για την αγορά τους. ⁷² Πράγματι, ο ρόλος της διεθνούς παρέμβασης κατά τη διάρκεια των ενόπλων αντιπαραθέσεων μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή αποδείχθηκε καθοριστικός, όπως αναλύεται στην ενότητα που ακολουθεί.

⁶⁸ Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, 81.

⁶⁹ Γαρδίκας, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα», 127, Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, 40. Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, 67.

⁷⁰ Κουτρούμπας, *Η Επανάσταση του 1854*, 53-4, Γεώργιος Κουκουτσή, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος, οι εξεγέρσεις των Ελλήνων και η αγγλογαλλική κατοχή», στο Βαρδιάμπας (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 10, 246-83, 270, 278.

⁷¹ Κουτρούμπας, *Η Επανάσταση του 1854*, 52-3, Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 125-30. Κουκουτσή, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος», 270.

⁷² Grant, "The Sword of the Sultan", 12, 17. Ercan Karakoç, Ali Serdar Mete, "The effects of the firearms purchasing on the Ottoman financial structure during the military modernization (1853-1908)" ["Osmanlıaskerîmodernizasyonçalışmalarıçerçevesindeyapılsilahalımlarınınmalîyapıyaetkileri (1853-1908), *SUTAD*, Vol. 49 (2020), 293-312, 297-8. Mehmet Çetin, Recep Kök, "Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Devletiile Müttefik Devletler Arasındaki Silah Ticareti (1854-1856)" ["The Arms Trade Between the Ottoman Empire and the Allies during the Crimean War (1854-1856)"], *History Studies*, Vol. 8, No. 4 (2016), 33-56.

Η συσχέτιση ανταγωνιστικών εξοπλισμών και πολέμου

Σύμφωνα με την επισήμανση του Χαράλαμπου Παπασωτηρίου, το βασικό πρόβλημα της ελληνικής πλευράς απέναντι στην προοπτική μιας ένοπλης αναμέτρησης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν η συγκριτική της αδυναμία σε συντελεστές ισχύος. Καθώς ένας διμερής πόλεμος αναπόφευκτα θα οδηγούσε στην ήττα της Ελλάδας, κατά την περίοδο του Όθωνα η προώθηση της Μεγάλης Ιδέας βασίστηκε σε μια υπεραπλουστευμένη ερμηνεία της Επανάστασης του 1821, σύμφωνα με την οποία ο πατριωτικός ενθουσιασμός και η αυτοθυσία θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν την υλική υπεροχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο απώτερος στόχος ήταν η πρόκληση μιας διεθνούς επεμβάσεως των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελος των ελληνικών συμφερόντων.⁷³

Κατά την περίοδο αυτή δεν πραγματοποιήθηκε ανοικτός πόλεμος Ελλάδας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά οι ένοπλες αντιπαραθέσεις μεταξύ τους περιορίστηκαν στην υπόθαλψη ελληνικών εξεγέρσεων σε οθωμανικό έδαφος με τη χρήση ατάκτων στρατευμάτων. Η πρώτη τέτοια προσπάθεια εκδηλώθηκε κατά την κρίση του Ανατολικού Ζητήματος των ετών 1839-1841, στη διάρκεια της οποίας ξέσπασε και η Κρητική Εξέγερση. Ο Όθωνας εξέτασε σοβαρά το ενδεχόμενο της κήρυξης πολέμου εναντίον της Αυτοκρατορίας σε περίπτωση που η Γαλλία θα υποστήριζε τον Mehmed Ali στη διαμάχη του με τον Σουλτάνο. Παλαίμαχοι αγωνιστές της Επανάστασης σχημάτισαν ένοπλα σώματα στη Θεσσαλία, την Ήπειρο, τη Μακεδονία και την Κρήτη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις όμως αποδοκίμασαν τις ελληνικές ενέργειες χρησιμοποιώντας ως μέσο πίεσης τα δάνεια προς την Ελλάδα και τα τουρκικά στρατεύματα κατέστειλαν κάθε αντίσταση.⁷⁴

Η σημαντικότερη ένοπλη αντιπαράθεση μεταξύ ελληνικών και οθωμανικών δυνάμεων επί της εποχής του Όθωνα πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Η Ελλάδα θεώρησε πως η σύγκρουση μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσε πραγματική ευκαιρία για την απόκτηση εδαφών από την τελευταία. Για άλλη μια φορά, ο Όθωνας δίστασε να χρησιμοποιήσει τον τακτικό στρατό και κατέφυγε στην κινητοποίηση μονάδων ανταρτών. Μετά την καταστροφή του οθωμανικού στόλου στη Σινώπη στα τέλη του 1853, περίπου 4.000-5.000 Έλληνες άτακτοι έχοντας επικεφαλής αξιωματικούς του ελληνικού στρατού ξεσήκωσαν τους πληθυσμούς της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας κατά των Οθωμανών με την ανεπίσημη παρότρυνση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Οι επαναστατικές δυνάμεις κατάφεραν μάλιστα να καταλάβουν την πόλη της Άρτας και να πολιορκήσουν το φρούριό της, ακόμη και να

⁷³ Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», 48.

⁷⁴ Πετρόπουλος και Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος», 17, Ιωάννης Πετρόπουλος και Αικατερίνη Κουμαριανού, «Περίοδος απόλυτης μοναρχίας», στο Μπαστιάς (επιμ.) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος 30, 24-107, 84-5. Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1998), 47, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 172-3.

απειλήσουν τα τείχη των Ιωαννίνων. Η ελληνική πλευρά όμως είχε αποτύχει να διαγνώσει πως η Βρετανία και η Γαλλία δεν ήταν διατεθειμένες να επιτρέψουν την υποχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς όφελος της Ρωσίας. Τον Απρίλιο λοιπόν, οι δύο δυνάμεις προειδοποίησαν πως θα επενέβαιναν στρατιωτικά εάν η Ελλάδα δεν διέκοπτε τις πολεμικές επιχειρήσεις. Πράγματι, οι αγγλογαλλικές δυνάμεις απέκλεισαν το λιμάνι του Πειραιά και κατέλαβαν την πόλη, με αποτέλεσμα ο Όθωνας να ανακαλέσει όλες τις δυνάμεις και να εγκαταλείψει τον αγώνα.⁷⁵ Για να δικαιολογήσουν την κατοχή, οι Αγγλογάλλοι επικαλέστηκαν τα δικαιώματά τους βάσει της σύμβασης του δανείου του 1832-1833 και συνέστησαν τη Διεθνή Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου. Προκειμένου μάλιστα να αποσύρουν τα στρατεύματά τους, η Ελλάδα στην ουσία δεσμεύθηκε να μην διαθέτει στο μέλλον τα έσοδά της για στρατιωτικούς εξοπλισμούς.⁷⁶ Αυτή η μέθοδος ανάσχεσης των ελληνικών επεκτατικών προσπαθειών από τις Μεγάλες Δυνάμεις συνοψίστηκε λίγο αργότερα από τον Βρετανό πρωθυπουργό William Gladstone, ο οποίος σε απόρρητη επιστολή του σχετικά με την Ελλάδα ανέφερε πως «εφόσον η εγγύηση των τριών δυνάμεων την προστατεύει από τυχόν επίθεση, οφείλει να μην έχει στρατό και στόλο (...)».⁷⁷

Επίλογος

Το παρόν άρθρο συνδύασε τις πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές, και διπλωματικές πτυχές της πολεμικής προπαρασκευής, προκειμένου να εξετάσει τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και να εντοπίσει τη συσχέτιση μεταξύ των ανταγωνιστικών εξοπλισμών και του ξεσπάσματος ένοπλων αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο αυτά κράτη κατά την περίοδο 1833-1866. Η παρούσα έρευνα καταδεικνύει ότι οι εξοπλισμοί της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή οφείλονταν σε έναν συνδυασμό των παραγόντων της τεχνολογικής επιταγής και της εσωτερικής πολιτικής. Σχετικά με το πρώτο κίνητρο, και οι Έλληνες και οι Οθωμανοί ξεκίνησαν την προσπάθεια απόκτησης σύγχρονου πολεμικού εξοπλισμού της βιομηχανικής εποχής, πάντοτε στα μέτρα των περιορισμένων οικονομικών τους δυνατοτήτων. Η διαδικασία δημιουργίας οργανωμένων και εκπαιδευμένων τακτικών στρατευμάτων ήταν επίσης άμεσα συνδεδεμένη με την προσπάθεια της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να διαμορφώσουν σύγχρονους κρατικούς θεσμούς με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Η μελέτη των ενόπλων αντιπαραθέσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την εποχή του Όθωνα προσφέρει επίσης ενδιαφέροντα συμπεράσματα για την σχέση μεταξύ των εξοπλισμών και του ξεσπάσματος πολέμων. Ο στόχος της Ελλάδας ήταν να αλλάξει το status quo και να επεκταθεί εδαφικά σε βάρος της

⁷⁵ Πετρόπουλος και Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος», 17, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 173-4. Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, 47-8, Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», 48, Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, 368. Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2004), Τόμος Δεύτερος, Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919), 182, Γαρδίκας, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα», 131, Απόστολος Διαμαντής, «Εκλογές και κυβερνήσεις», στο Βαρδιάμπασης (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 10, 206-45, 229-34. Κουκουτσή, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος», 265-83.

⁷⁶ Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, 368-70.

⁷⁷ Γ. Β. Δερτιλής, *Επτά Πόλεμοι, Τέσσερις Εμφύλιοι, Επτά Πτωχεύσεις 1821-2016* (Αθήνα: Πόλις, 2016), 45-46.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέσω ένοπλης σύγκρουσης, χωρίς όμως το επίπεδο πολεμικής ετοιμότητας της χώρας να επιτρέπει τη διεξαγωγή ανοικτής σύγκρουσης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από την άλλη μεριά, η Υψηλή Πύλη δεν θεωρούσε το νεότευκτο Ελληνικό Βασίλειο ως στρατιωτική απειλή.⁷⁸ Επομένως, οι ένοπλες αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο κρατών δεν μπορούν να αποδοθούν σε κάποια σπειροειδή διαδικασία εξοπλισμών,⁷⁹ ούτε σε παρανόηση,⁸⁰ αλλά ούτε σε αποτυχία της οθωμανικής αποτροπής.⁸¹ Πώς λοιπόν μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός πως οι ένοπλες αντιπαραθέσεις της περιόδου αυτής προκλήθηκαν από το στρατιωτικά ανίσχυρο μέρος;

Η απάντηση βρίσκεται στην έννοια της αποτροπής και στη διεθνή παρέμβαση. Οι ελληνικές κυβερνήσεις διέθεταν πλήρη επίγνωση της συντριπτικής υπεροπλίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε συντελεστές ισχύος, η οποία λειτουργούσε αποτρεπτικά για το ξέσπασμα ανοικτού πολέμου. Για τον λόγο αυτό, η προώθηση της Μεγάλης Ιδέας βασίστηκε στη προετοιμασία αντάρτικων εξεγέρσεων με στόχο την πρόκληση της επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελος των ελληνικών συμφερόντων, καθώς σε αυτή τη μορφή πολέμου η στρατιωτική και οικονομική δύναμη των αντιπαρατιθέμενων δεν έπαιζε τον κυρίαρχο ρόλο. Την περίοδο αυτή όμως, το επίπεδο πολεμικής προετοιμασίας των Ελλήνων δεν επέτρεπε την εκμετάλλευση των διεθνών συγκυριών, ενώ η στρατιωτική αδυναμία της χώρας σήμαινε πως οι ελληνικές απόψεις δεν λαμβάνονταν υπόψιν από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Πράγματι, οι Μεγάλες Δυνάμεις διατηρούσαν την ισορροπία μέσω της άσκησης πίεσης στην ελληνική πλευρά, συμπεριλαμβανομένου του ελέγχου της απόκτησης στρατιωτικού εξοπλισμού, και μέσω του περιορισμού της οθωμανικής πλευράς σε καταστολή της κάθε εξέγερσης κατά περίπτωση.

Συμπερασματικά, κατά την περίοδο από το 1833 έως το 1866 μπορούν να εντοπιστούν ορισμένες πρώιμες απόπειρες της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεών τους. Περαιτέρω, η εποχή αυτή έθεσε τις βάσεις για τη γέννηση του φαινομένου των ανταγωνιστικών εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο γνώρισε μεγαλύτερη ένταση τις επόμενες δεκαετίες, και παραμένει εν ισχύ με τη μορφή του ελληνοτουρκικού εξοπλιστικού ανταγωνισμού ακόμη και στις μέρες μας.

Το παρόν άρθρο βασίζεται στο ερευνητικό έργο «Ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί και ένοπλες αντιπαραθέσεις: η περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 1833 έως σήμερα» που υλοποιείται στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Το ερευνητικό έργο υποστηρίχτηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «2^η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση Μεταδιδακτορικών Ερευνητών/τριών» (Αριθμός Έργου: 00789, ARCADE).

Ο Ιωάννης Νιούτσικος είναι Διδάκτωρ Σπουδών Πολέμου του King's College London. Έχει διδάξει στο King's College London, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Μελέτες του έχουν δημοσιευθεί από ακαδημαϊκούς εκδοτικούς οίκους όπως οι Routledge

⁷⁸ Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, 66, 70-1, 89.

⁷⁹ Singer, "Threat-perception and the armament-tension dilemma". Richardson, *Arms and Insecurity*. Wallace, "Arms races and escalation: some new evidence". Wallace, "Armaments and Escalation: Two Competing Hypotheses".

⁸⁰ Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*.

⁸¹ Weede, "Arms Races and Escalation: Some Persisting Doubts".

και Lexington Books, και από επιστημονικά περιοδικά όπως τα Mars & Clio, The International Journal of Historical Learning, Teaching and Research, και Südosteuropa Journal for Politics and Society. Την παρούσα περίοδο είναι Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Επιστημονικός Υπεύθυνος του ερευνητικού έργου «Ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί και ένοπλες αντιπαραθέσεις: η περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 1833 έως σήμερα».

Ο **Ιωάννης Μπόγρης** είναι Αντισυνταγματάρχης του Πυροβολικού, τάξεως Σ.Σ.Ε. 2003. Είναι υποψήφιος διδάκτορας Νεότερης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α. Έχει διδάξει το μάθημα της Στρατιωτικής Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδος στις σχολές Σ.Σ.Α.Σ. και Σ.Α.Ν. Υπηρέτησε επί 4 έτη στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, όπου ασχολήθηκε με τη συγγραφή και επιμέλεια ιστορικών τόμων. Την παρούσα περίοδο υπηρετεί ως Επιτελής στη Γενική Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας.